

Doğu Roma Dünyasında Monofizit Reaksiyon ve İmparator Iustinianus*

Turhan Kaçar

Keywords: Monophysites, Justinian, Jacob Baradaeus, Sixth Century-Church Politics, Fifth Ecumenical Council

Anahtar Kelimeler: Monofizitler, Iustinianus, Yakup Baradaeus, 6. yy. Kilise Politikaları, V. Genel Konsil

Konu ve Kaynaklar

Akdeniz dünyasının uzun tarihinin en hareketli dönemlerinden birisi, MS 451 yılında toplanan Kadıköy Konsili (IV. Genel Konsil) ile yaklaşık yüz yıl sonra İmparator Iustinianus'un 553 yılında topladığı V. Genel Konstantinopolis Konsili arasındadır. Bu yüzyıllık dönem içinde, hem Roma İmparatorluğu'nun siyasal olarak parsellenmesi hem de yeniden toparlanma girişimleri gerçekleştiği gibi, Doğu dünyasının Hıristiyanlarının dinsel gruplaşmaları da ayrılıkçılığa doğru yönelmiştir. İmparatorluğun batı kanadının parsellenmesi 476 yılına gelindiğinde tamamlanmıştı, ancak yarım yüz yıl sonra Iustinianus, *reconquista* (yeniden fetih) ideolojisi çerçevesinde, imparatorluğu neredeyse eski sınırlarına kavuşturdu. Iustinianus'un *reconquista* ideolojisi sadece siyasal girişimlerle başarılabilir bir proje değildi. İmparator, siyasal projesini "kilise birliği" ile paralel yürütmesi gerektiğinin gayet farkındaydı. Oysa Hıristiyanlık tarihinin en hareketli dönemlerinden birisi olan 451 ile 553 yılları arasında, ortaya çıkan dinsel gerilimler ve tartışmalar yüzünden "kilise birliği" ideolojisi, neredeyse bir ütopyaya dönüşmüştü.

Bu çalışmanın ana konusu, Süryani Monofizitler örneğinde, Iustinianus'un 'kilise birliği ideolojisinin' nasıl ütopyaya dönüştüğünün izini sürmektir.

* Bu çalışma, editörlerinin dikkatli okumaları sayesinde pek çok hatadan arındı. Bundan dolayı editörlere kalpten müteşekkir olduğumu ifade etmek istiyorum. Şüphesiz editörler yazı içerisindeki hiç bir hatadan sorumlu değildir ve olası kalan hataların sorumluluğu şahsıma aittir.

Gerçekten Iustinianus dönemi Hıristiyanlarının dinsel parçalanmalarının izleri, günümüzde hâlâ Süryani, Kıpti, Ermeni, Etiyopya, Malankara Ortodoks Süryani, Nesturi, Melki, Ortodoks Rum gibi farklı dinsel kimliklerin varlığında görülmekte ve bunların bir kısmı ülkemiz nüfusunun küçük bir bölümünü oluşturmaktadır. Bu çerçeveden görüldüğü zaman, Eskiçağ Hıristiyanlığındaki parçalanmanın dönüm noktası olan Iustinianus'un kilise politikaları izlenmeye değer bir konudur. Diğer yandan, imparatorun kilise politikalarında çok aktif düzenleyici olarak yer alması, Iustinianus'u Bizans *caesaro-papism* tartışmasının da odağı haline getirmiştir. İmparatorun, aynı zamanda papa rolünü üstlendiğini ifade eden bu kavram, günümüz Bizantinistleri tarafından dönem dönem farklı derecelerde tartışılmaktadır (Runciman 1977; Mango 2002: 14; Dagron 2003: 282-312).

6. yy'da veya sonrasında yazılan kilise tarihleri veya kroniklere dayanarak Iustinianus'un Monofizitleri kazanmak ve kilise birliğini sağlamak için izlediği kompleks politikanın tarihini anlamlı bir şekilde yazmak zordur. Bu çalışma kapsamında *Chronicon Paschale*, Ioannes Malalas, Theophanes ve Süryani Michael gibi vakayiname yazarlarının ve Kadıköy Konsili karşıtı veya yanlısı Efesli Ioannes, Evagrius Scholasticus, Midillili Zachariah gibi tarihçilerin (birbirlerine karşı önyargıları göz ardı edilmeden) eserleri kullanılmıştır. Efesli Ioannes, günümüze sadece üçüncü kısmı kalan *Kilise Tarihi*, konumuz açısından değil ama Iustinianus sonrası dönem için önemlidir. Ioannes'in bizim için esas değerli olan eseri, Süryanice-İngilizce çevirisi yapılan "Doğulu Azizlerin Hayatları"dır. Bu eser, Tellalı Ioannes ve Yakup Baradaeus (Burd'ono) gibi Süryani kilisesinin kurucu şahsiyetlerinin çabalarını günümüze aktarmaktadır. Kilise tarihleri içerisinde, Midillili Zachariah dönemin Monofizit perspektifini yansıtırken, Evagrius, Kadıköy itikadı yanlılarının bakış açısından dönemi görmemize yardımcı olmaktadır. Çalışmamızın neredeyse iki ucunu temsil eden Kadıköy Konsili ve V. Genel konsilin, 18. yy'da Giovanni Domenico Mansi ve 20. yy'ın başında E. Schwartz tarafından derlenen tutanakları ve katılımcı listeleri, sadece bazı araştırma kütüphanelerinde bulunabilmekte iken, bu tutanakların İngilizce edisyonlarının da yakın zamanlar yayınlanması, böyle önemli belgelere daha kolay ulaşmamıza imkân sağlamaktadır (Price – Gaddis, 2005; Price 2009). Gerçekten konsil tutanakları ve bu çerçevede muhafaza edilen yazışmalar Iustinianus döneminin karmaşık politik ilişkilerinin yansıtılmasında yardımcı olmaktadır. Antiokeia'nın Monofizit patriği Severus'un (512-518) mektupları da dönemin detaylarının zenginleştirilmesi açısından değerlidir. Aynı şekilde, *Liber Pontificalis* adlı papaların resmi biyografileri Anastasius'dan Iustinianus'a

imparatorluk ve papalık arasındaki ilişkilere ait bazı detayları muhafaza etmektedir. Iustinianus dönemine ilişkin her çalışma Procopius'u dikkate almak zorundadır. Özellikle dönemin siyasal ilişkileri Procopius derinlemesine okunmadan anlaşılabilir. Ancak Hıristiyanlık söz konusu olduğu zaman, Procopius bize kompleks detaylar bırakmaz, bunun yerine ya *Anecdota*'da olduğu gibi imparatoru kıyasıya eleştirmekte veya *Yapılar*'da görüldüğü gibi yüceltmektedir. Procopius'un Hıristiyanların teoloji tartışmalarına yaklaşımı biraz ironi yüklüdür. Procopius, *Savaşlar* adlı eserinin bir yerinde (V.3.5-9), Papa Agapetus'un Konstantinopolis'i ziyareti bağlamında, İsa'nın tabiatı üzerine yapılan tartışmaları alaylı bir şekilde "beşerin tabiatının ve işlerinin bile tam olarak anlaşılması mümkün değilken, bazıları Tanrı'nın tabiatını anlamaya kalkıyor" diye eleştirmektedir.

Burada ele alınan konular, özellikle Kadıköy Konsili ile V. Genel Konstantinopolis Konsili arasındaki imparatorluk ve kilise arasındaki türbülanslı dönem, modern Batı kilise tarihi literatüründe hem imparatorlara ilişkin müstakil çalışmalarda hem de Hıristiyanlık tarihi çerçevesinde farklı perspektiflerden pek çok çalışma içerisinde işlenmiştir. Her ne kadar İmparator Zenon (474-491) politik ilişkileri bağlamında müstakil bir çalışmaya konu olmamışsa da (*PLRE* II, 1200-1202), Anastasius (491-518), Iustinus (518-527) ve özellikle Iustinianus (527-565) pek çok münferit ve kolektif eserde işlenmiştir. Anastasius'un kilise politikası yaklaşık yetmiş yıl önce P. Charanis tarafından işlenmişti, ancak şimdi F.K. Haarer, dönemi daha bütüncül bir eserde ele almıştır (Charanis 1939; Haarer 2006). İmparator Iustinus ve dönemi üzerine altmış yıl önce yazılmış tek monografi hala standart bir referanstır (Vasiliev 1950). Batı geç antik çağ tarih ve teoloji literatüründe Iustinianus ve dönemi önemine paralel olarak çok sayıda müstakil eserde ve kolektif çalışmalarda ele alınmıştır¹. Diğer yandan dönem kilise tarihçilerinin de ilgi gösterdiği kesitlerden birisidir. Kadıköy sonrası dönemin teolojisi için en kapsamlı eser Alois Grillmeier'in *Das Konzil von Chalkedon* adlı üç ciltlik eseridir. Hem Grillmeier hem de R. Chesnut, üç önde gelen Monofizit liderin teolojilerini incelediği eseri *Three Monophysite Christologies. Severus of Antioch, Philoxenus of Mabbug ve Jacob of Sarug*'da daha çok ilahiyat konularını ele almaktadırlar. WHC. Friend'in yaklaşık kırk yıl önce yayınlanan *The Rise of the Monophysite Movement* başlıklı eseri, Monofizit teolojinin 431'deki Efes Konsilinden hemen önce başlayan tarihini İslam fetihlerinin

1 Iustinianus dönemi üzerine yazılmış eserleri arasında Barker 1966; Browning 1971; Evans 1996; Meier 2004 ve Maas 2005 dikkat çeken ve daha kolay ulaşılabilen müstakil veya kolektif eserlere birkaç örnektir.

başlangıcına kadar getirmektedir. Diğer yandan, Patrick T.R. Gray, *The Defence of Chalcedon in the East* adlı eserinde, Kadıköy Konsili sonrasında ortaya çıkan süreci, konsilin nasıl yorumlandığı ve kabul ettirilmeye çalışıldığı noktasından ele alarak, 5. ve 6. yüzyılların din tartışmalarında Kadıköy konsilini benimsetmek için ortaya atılmış formüllere vurgu yapmaktadır. Yakın zamanlarda Volker Menze bir Princeton doktora tezine dayanan *Justinian and the Making of the Syrian Orthodox Church* adlı eserinde, Süryani Monofizit kilisenin oluşumunun gerisinde dini-litürjik problemlerin mevcudiyetine işaret ederek, bu kilisenin doğuşunu 6. yy'ın ilk yarısı içerisine yerleştirmektedir. Dilimizde konuya ilişkin yapılan tek tük çalışmalarda ise, Süryani kültürü ile bağımsız Süryani kilisesi arasında herhangi bir ayırım yapılamayarak, Süryani Kilisesi, hatalı olarak veya Süryani bir perspektiften Hıristiyanlığın doğuşu ile paralel olarak ele alınmaktadır.

Monofizit terimi, bu çalışma içerisinde, Kadıköy itikadında tanımlanan, 'Hz. İsa'nın çifte doğasını' kabul etmeyen bunun yerine 'İsa'daki beşer tabiatın tanrısal tabiat tarafından emildiğini' dolayısıyla 'İsa'nın tek tabiatlı olduğunu savunan' Doğu Hıristiyanlarını tanımlamak için kullanılmaktadır. Bu terim, özellikle Süryani Ortodokslar tarafından ön yargılı ve Kadıköy karşıtlarını tanımlamak için yetersiz olarak görülmektedir, çünkü Süryani Ortodokslar, bu terimin ilk ortaya çıkışında sorumlu olarak gördükleri Konstantinopolisli keşiş Eutyches'i reddetmektedirler (Winkler 1999: 586-588). "Kadıköy karşıtları" terimi veya "miafizit" terimi daha makul bulunmasına rağmen, "Monofizit" sadece bizim dilimizde değil, Batı dillerinde de yaygın olarak kullanılmaktadır. Mesela, bu grubun önde gelen üç liderini tanımlamak için seçilen bir eserin başlığında ve 430'larda ilk ortaya çıkışından 6. yy'ın sonuna ve hatta daha da ötesine ulaşan bu akımın tarihini ele alan en önemli monografide "Monofizit" başlığı tercih edilmiştir (Frend 1972; Chesnut 1976). Monofizit terimiyle nitelenen kilise grupları aslında görüldüğünden çok daha çeşitlidir ve bunları tek bir başlık altında toplamak doğal olarak itiraza açık bir husustur.

Birleşik Roma İmparatorluğu fikrini fiilen son kez yaşatmaya çalışan Iustinianus ve dönemi, (527-565), bugünden bakıldığı zaman, özellikle dört noktada kendini göstermektedir: savaşlar, yasalar, inşaat faaliyetleri ve din tartışmaları. İmparator, bir yanda Batı Akdeniz'de önceki yy'da kaybolan denetimi yeniden kurmaya çalışıyor (bunun gerisindeki *reconquista* ideolojisi), diğer yanda Doğu sınırında Perslere karşı güvenliği de göz ardı etmiyordu ki, 532'de Perslerle yapılan "ebedi barışın" esas amacı Batı Akdeniz'de hareket serbestisi kazanmaktı. Iustinianus reformları hukuk alanında da kendisini

göstermekteydi. Tribonianus liderliğinde oluşturduğu ekip kısa süre içinde 529-534 arasında, *Codex Iustinianus*, *Digesta*, *Institutes* ve *Novellae* (bunlar *Corpus Iuris Civilis*'i oluşturmaktadır) gibi hukuk metinlerini ortaya çıkardı. İmparator bir yandan, politik ve idarî problemleri çözmeye çalışırken, diğer yandan, Procopius *Peri Ktismaton (Yapılar)* adlı eserinde de görüleceği gibi, başkentte kiliseler inşa etmenin yanı sıra, Sasani sınırındaki kaleleri tahkim ederek, inşaat faaliyetlerine de devam ediyordu. Fakat bu enerjik imparatorun en büyük ve en kompleks inşaat programı, erken Bizans toplumunun inanç yapısına standart getirmek ve “kilise birliğini” inşa etmektir, çünkü o, bir önceki yy’da toplanan Kadıköy Konsili’nin, Akdeniz dünyası Hıristiyanları arasında yarattığı sarsıntıyı çok derinden hissediyordu. Bu konsilde Roma piskoposunun önerisiyle benimsenen inanç formülü, Suriye ve Mısır’da çok sert bir tepkiyle karşılanmıştı. Dolayısıyla bu çalışmanın temelindeki soru, Iustinianus’un Kadıköy yanlıları ve karşıtlarını bir şemsiye altında tutma politikasının çizgilerinin nasıl izlenebileceği ve bu çizgilerin nereye kadar ulaştığıdır.

Tarihsel Arka Plan: Monofizitlerin Yükselişi ve Düşüşü

İmparator Anastasius’un MS 8/9 Temmuz 518’de ölümü, Roma dünyası Hıristiyanları arasında farklı beklentilerin ortaya çıkmasına neden oldu (Evagrius, *HE* 3.45). Anastasius, selefi Zenon tarafından 482 yılında ortaya konan ve “henotikon” terimiyle ifade edilen bir kilise politikası izliyordu (Charanis 1939; Haarer 2006: 139-157). Monofizitlerin yükselişini ifade eden ve genellikle “birlik akdi” olarak çevrilen bu terim, Roma dünyasının özellikle doğu eyaletlerinde Kadıköy Konsili sonrasında bozulan kilise birliğini, Monofizit bir perspektiften sağlamayı hedefliyordu. İmparator Zenon (474-491) ile başlayan bu yükseliş, Anastasius ile de devam etmiştir. Anastasius, papalığın muhalefetine rağmen, Monofizitlere verdiği desteği geri çekmediği gibi Monofizitlerin en ünlü entelektüeli ve lideri Severus’u 512 yılında Antiokheia patrikliğine getirdi (Haarer 2006: 155). Doğu dünyasında özellikle Mısır ve Suriye’de Monofizitlerin gücünün farkında olan ve kendisi de Monofizitlere meyilli olan Anastasius’un din politikasının özü, kilise birliğinden ziyade ‘kilisede barış’ olarak ortaya çıkmaktadır.

Eskiçağ Hıristiyanları arasındaki entelektüel tartışmalar ve bu tartışmaların yarattığı bölünmeler, daha Hıristiyanlığın ilk yüzyılına kadar geri götürülebilirse de, 5. ve 6. yy’larda dinsel bölünme tehlikesi yaratan tartışmalarda Kadıköy Konsili bir dönüm noktası olarak ele alınmalıdır. Çünkü söz konusu

konsilde, Roma piskoposu Leo'nun tavsiyesiyle "yeniden yorumlanan itikat" (*credo*), yani "Baba Tanrı ile Oğul İsa arasındaki kompleks ilişki", öncelikle Batı dünyasını ve Antiokheia Kilisesi'ni memnun etmişse de, Anadolu ve Suriye'nin bir kısım Hıristiyanları arasında ve Mısır'da bu yeni İsa doktrini hiçbir surette kabul görmedi². Mısır ve Suriye eyaletlerinde oluşan bu yeni muhalefet bloğu, konsili Nestoriusçuların zaferi olarak yorumladı. Zira onlara göre Leo'nun itikat metni Nestorius'un düşüncelerini aklamaktan ibaretti. Diğer yandan imparatorlar, sadece devletin tepesinde olmalarından değil, Hıristiyan devlet teorisini geliştiren kilise tarihçisi Eusebius'un çerçevesini çizdiği 'doğru Hıristiyanlığın temsilcisi' olmalarından dolayı da kendilerini dini birliği sağlamakla yükümlü görüyorlardı. Bu çerçevede, İmparator Zenon (474-491), *henotikon* adı verilen yeni bir itikat metni ortaya sürdü (Evagrius, *HE* 3.14). Kadıköy Konsili'ni görmezden gelme üzerine kurulu olan bu yeni politika, büyük oranda Anastasius tarafından da sürdürüldü. Buna karşın, Anastasius'un din politikası tek bir standart inanç dayatma yerine daha çok 'kilise barışı' sağlama üzerine kuruluydu (Allen 2000:818). Ancak bu politika da, Roma kilisesi ve Anadolu'daki Kadıköy itikadı yanlılarının tepkisini çekiyordu, hatta Roma ile bağlar tümüyle kopmuştu (Towsend 1936: 80-86; Haarer 2006: 128-136). Öyle ki, *Henotikon* politikası ve Batı ile kopan ilişkiler, Anastasius döneminde, iç siyasal sorunun da mazereti olmuştu: 513 yılında Thracia'da isyan bayrağı açan Vitalianus adlı bir general -diğer siyasi faktörleri bir yana- isyanının gerekçesini, Anastasius'un kilise politikalarının radikal olarak Monofizitleşmesine bağladı (Evagrius, *HE* 3.43; *PLRE* II: 1171-1176; Haarer 2006: 164-179).

Anastasius'un varis bırakmadan ölmesi, doğal olarak başkent bürokrasisini de yol ayrımına getirdi: Bir yanda İmparator Anastasius'un Monofizit politikalarını bahane ederek isyan eden ve güçlükle yatıştırılan Kadıköy Konsili yanlısı general Vitalianus hala bir tehdit olarak mevcuttu, diğer yanda başkent bürokrasisi ile de sıkı ilişkiler içerisinde olan ve müteveffa Anastasius'un gözdesi Antiokheia patriği Severus'un bürokrasideki bağlantıları yeni bir Monofizit imparator seçme gayretindeydi. Nihayetinde Anastasius'un halefi 10 Temmuz 518'de taç giyen Balkan kökenli muhafız birliği komutanı Iustinus oldu (Evagrius, *HE* 4.1; *PLRE* II: 648-651). Yeni imparatorun 518 yılı öncesi hayatına ait bilinenler sınırlıdır. Roma kilisesinin nüfuz alanı içerisindeki

2 Antiokheia Patriği Severus, 518'de Mısır'a kaçtığı zaman, bir arkadaşına, ülkenin Kadıköy Konsili'ne ve Leo'nun *Tome* diye bilinen mektubuna karşı adeta birleşik bir cephe oluşturduğunu yazdı. Severus of Antioch, *A Collection of Letters*, 5.11. Burada tarihsel perspektifi ele alınan tartışmaların teolojik özü, bu makalenin amaçlarının ötesindedir.

Balkanlardan gelmesi ve imparator olduktan sonraki politikalarına bakılarak, Iustinus'un eskiden beri samimi bir Kadıköy itikadı yanlısı bürokrat olduğu ileri sürülmektedir (Vasiliev 1950: 135; Jones 1986: 268; Cameron 2000: 63). Dardania adlı bir Balkan eyaletinden gelen Iustinus'un okur-yazar olmadığı, kaynaklar tarafından genelde kabul edilir, ancak "siyaseten uyanık" olduğu da şüphesizdir³. Bürokrasi içerisindeki Monofizit eğilimli kanada rağmen imparator olan Iustinus, hem Vitalianus'u hem de başkent halkının Kadıköy itikadı yanlısı nümayişlerini dikkate alarak Kadıköy itikadı yanlısı bir politika izlemeye başladı (van Rompay 2005: 241-244). Monofizitlerin düşüşünü de işaretleyen bu yeni rejim, böylelikle kendisine meşruiyet zemini de oluşturuyordu. Diğer yanda, siyasal gerekçelerle Roma'daki papalık ile Anastasius döneminde bozulan ilişkileri düzeltme faktörü de eklenince, Iustinus'un, Kadıköy formülünü tekrar hayata geçirerek Monofizit karşıtı bir politika izlemesi kaçınılmaz oldu. Yeni imparatorun taç giymesinin daha onuncu gününde 20 Temmuz 518'de Patrik Ioannes'in başkanlığında başkentte toplanan bir kilise meclisi, Antiokheia patriği Monofizit Severus'u aforoz ederek, daha önce sürgüne gönderilen Kadıköy yanlısı din adamlarını geri çağrılmasına, eskiden azizler listesinden çıkarılanların yeniden listeye dahil edilmesine karar verdi (Vasiliev 1950: 146-148). Doğu Roma başkentinde kilise politikasının değişen yönü ve ortaya çıkan yeni durum başta Roma olmak üzere önde gelen piskoposluklara bildirildi⁴. Iustinus'un politikası Anadolu ve Suriye'de dikkatle uygulandı ve buralardaki Monofizit yapı dağıtıldı (Süryani Michael 9.14, Chabot II, 171-173)⁵. Severus ve Apamea piskoposu Petrus, çareyi Mısır'a kaçmakta buldular (Malalas 17.6; Süryani Michael 9.14). Monofizitlerin Severus'tan sonra en aktif ve entelektüel lideri Mabbug (Menbic) piskoposu

3 Ioannes Malalas, *Chronicon Paschale*, Zachariah gibi yazarların naklettiğine göre, Anastasius'un başmabeyincisi (*praepositus sacri cubiculi*) Kadıköy karşıtı Amanthius, Theocritus adlı bir bürokratu (*domesticus*) imparator seçtirmek için, askerlere ve diğer ilgili kişilere dağıtılması için yüklü miktarda parayı (rüşvet) Iustinus'a teslim eder, ancak Iustinus, durumu manipüle ederek parayı kendi adına dağıtmış ve bu rüşvet imparator olmasında belirleyici olmuştur. Iustinus'un imparator olduğu zaman ilk icraatının Amanthius ve Theocritus'u öldürtmek olması, hikayenin doğruluğunu teyit etmektedir (Zachariah, 8.1; Malalas, 17.2, Evagrius, *HE*, 4.2; *PLRE* II: 67-68, 1065). Procopius, *Anecdota*, 6.26'da ise Amanthius'un patrik ile sorunlarına işaret eder. *Chronicon Paschale*'nin anonim yazarı, *Chronica Theodoriana*'nın (veya *Anonymous Valesianus Pars Posterior*) yazarı gibi, Iustinus'un tahta çıkışını daha mitolojik bir hikâye içerisine yerleştirmektedir. (Whitby – Whitby 1989: 102-103; *Anonymous Valesianus*, 75-78).

4 Papa Hormisdas'a sadece, patrik Ioannes değil, İmparator Iustinus ve geleceğin imparatoru yeğeni Iustinianus da mektup göndermişti. Severus'un Mısır'a kaçışı ve Iustinus döneminin diğer Monofizit karşıtı önlemleri Nikiulu Ioannes tarafından da nakledilmektedir. John of Nikiu, 100.7.

5 518 yılı Ağustos ayında Kudüs'te, Eylül içerisinde Tyrus'ta toplanan kilise meclisleri, başkentte Ioannes'in aldığı kararların benzerlerini aldılar.

Philoksenus ise önce Philoppopolis'e (Filibe), daha sonra Gangra'ya (Çankırı) sürüldü ve 523'de orada öldü (Vasiliev 1950: 228-229; Frend 1972: 248). Süryani Michael, Iustinus'un ilk darbesinde elli dört piskoposun aforoz ve azledildiğini, Zachariah ise Kadıköy karşıtı piskopos ve keşişlerin baskıya maruz kaldıklarını nakletmektedir⁶. Bu arada Papa Hormisdas, Konstantinopolis'te değişen dini rejimin kendisine sunduğu fırsattan yararlanmak için harekete geçti. Hormisdas ilk defa 515 yılında İmparator Anastasius'a kabul ettirmeye çalıştığı ancak ret cevabı aldığı *Libellus* diye bilinen belgeyi bir elçiyle beraber Iustinus'a da sundu ve yeni imparator bu belgeyi kabul etti (Menze 2008: 31-34). Hormisdas'ın *Libellus*'da ifade edilen bu çözüm formülüne göre, dini ayrılıklar, Nestoriusçuların ve Monofizitlerin tamamının aforoz edilmesiyle çözülecekti. Belgeyi kabul eden imparator, Patrik Ioannes'in de desteğini alarak, papanın planını uygulamaya koydu ve selefleri Zenon ve Anastasius ile birlikte eski başkent patriği Acacius ve dört halefinin azizler listesinden çıkarıldığı ilan etti (Vasiliev 1950: 168-190; Menze 2008: 67-75).

Eskiçağ dünyasının iletişim ve ulaşım imkânları da dikkate alındığı zaman, Iustinus'un kilise politikalarının her yerde aynı şiddetle uygulanabildiğini iddia etmek zordur, çünkü aynı dönemde uzak Mezopotamya eyaletinde Tellalı Ioannes, Saruglu Yakup gibi Kadıköy itikadı karşıtları da piskoposluğa atanmışlardı. Keza Iustinus'un kilise politikası Mısır'da da fazla uygulanma şansı bulamadı⁷. Ancak 520'li yılların ortasına doğru uygulamaya konulan ikinci Monofizit karşıtı tedbirler paketi bu defa Suriye ve Filistin'deki keşişleri vurdu. Bu süreçte pek çok manastır kapatıldı, keşişler yerlerinden edildi ve Monofizitler açısından ciddi bir din adamı sıkıntısı başladı. Muhtemelen bu sırada Tella piskoposu Ioannes görevini bırakarak çöle çekilmiş, diğer önemli Monofizit isim olan Saruglu Yakup zaten 521'de ölmüştü (Süryani Michael 9.15, Chabot II: 175-176; Vasiliev 1950: 232).

Iustinus'un din politikası Anadolu ve Suriye'nin Monofizit Hıristiyanlarını yeni bir arayışa itti, çünkü özellikle manastırların da kapatılmasıyla, cemaatlerin dini ibadetlerinin yönetilmesi sorunu ortaya çıkmıştı. Bunun bir nedeni Kadıköy yanlıları ve karşıtları arasındaki farklılaşmaların, sadece sofistike

6 Malalas ve Süryani Michael, Iustinus'un iktidarının daha başında bir kuyruklu yıldız görüldüğünü ve halkın çok korktuğunu anlatırlarken, Monofizit Michael bu olayı imparatorun döneliğinin bir ifadesi olduğunu ve onun kiliseye zarar vereceği yorumunda bulunur. Malalas 17.4; John of Nikiu, 100.5; Süryani Michael 9.12, Chabot, II, 170.

7 Mısır, Roma ve Bizans idaresi altında istisnai bir yere sahipti ve mali politikalar gereği Mısır'da hangi nedenden olursa olsun huzursuzluk yaratılması imparatorların isteyeceği bir şey değildi (Boak 1928: 1-8).

ilahiyat konularında değil, ibadet biçimlerinde de olmasıydı. Bu farklılaşmaların en göze çarpanı, şükran ayinlerindeydi (*eukharistia*). Kadıköy Konsili sonrasında Monofizitler, bu ayinde söylenen *Trisagion* (üç defa kutsal) ilahisine “bizim için çarpmıha gerildi” ifadesini eklemişlerdi ve bu ifade, ayinlerde Kadıköy itikadı yanlısı din adamları tarafından söylenmiyordu (Menze 2008: 165-175). Bilindiği gibi, ibadet ve ayinlerde ortaya çıkan dinin en belirgin işlevi, insan ile Tanrı arasında ilişki kurmak ve kutsal güce sahip olanı tanımının yollarını göstermektir. Bu bağlamda ayinler ortak kültürü vurgulayan en önemli araçlardır, dolayısıyla Monofizitlerin Iustinus döneminde acil olarak karşılına çıkan ilk ihtiyaç ayinlerini yönetecek din adamıydı. Bu nedenle Süryani Monofizitler ilk defa Kadıköy karşıtı din adamları atamaya başladılar. Tella piskoposu Ioannes’in 520’lerin ortalarında başladığı din adamı atama girişimleri bu çerçevede görülebilir. Ioannes’in girişimlerinin alternatif kilise kurma niyeti taşıyıp taşımadığı da tartışılabilir, ancak gelecekte oluşacak alternatif Süryani kilisesinin temelinde, Ioannes’in atamalarının önemli yer tuttuğu da inkâr edilemez. Tellalı Ioannes’in atamaları, 527 yılı ortalarında dini sapkınlara (Monofizitleri de içine alan) karşı sert tedbirler içeren yeni bir fermanla durdurulmaya çalışıldı (*Cod. Just.* I.1.5; Malalas 18.184; Theophanes, *AM* 6022). Iustinus ve Iustinianus tarafından, ilkinin ölümünden kısa bir süre önce yayınlanan bu ferman, aynı zamanda Iustinianus adına politik bir hamle idi, çünkü Iustinianus yeni döneme geçişte hem başkent halkının hem de Roma’daki papanın desteğini garanti altına almaya çalışıyordu.

Iustinianus’un Kilise Politikası ve Monofizitler’in Yol Ayrımı

Iustinus 1 Ağustos 527’de öldüğü zaman, Monofizitler görünüşte büyük oranda dağıtılmışlardı. Sorunsuz bir şekilde tahta geçen Iustinianus, Monofizitlerin yarattığı tehlikeyi zamanında görmüştü ve onun için bir yanda Monofizit karşıtı bir tutum takınırken diğer yandan onları yeniden kiliseye entegre etme yolları arıyordu, çünkü yeni imparator, Monofizit ayrılıkçılığın Kadıköy itikadının doğru anlaşılmasından kaynaklandığını düşünüyordu (Meyendorf 1968: 45-60; Anastos 1979: 3-7). Iustinianus kendisinden önceki imparatorlardan çok farklı bir tavır sergileyerek, eşi Theodora’nın Monofizitleri koruma politikasını dolaylı olarak destekledi. Daha önceki imparatorlar din politikalarında ya eşlerine yer vermediler veya eşleri farklı bir politika izlemedi. Bu konuda Kadıköy Konsili’nin bir oturumuna katılan Marcianus ve Pulkheria, konsilde imparatorluk ailesi içerisindeki uyuma izafeten “Yeni Constantinus ve Yeni Helena” olarak selamlanmışlardı

(Kaçar 2009b: 89). Halbuki Iustinianus ailesi içerisindeki bu iki farklı tutumu, birbirinden bağımsız olarak düşünmek mümkün değildir ve Procopius'un da gözlemlediği gibi, özellikle tercih edilmiş bir çift yönlü diplomasi manevrasıydı⁸. Bu çifte diplomasi, Kadıköy itikadı yanlısı Iustinianus'un basıncı politikalarını biraz da olsa dengeliyor ve imparatorluk ailesi içerisinde temsilci bulabilen Monofizitlerin devlete tamamen küsmelerini engellemiş oluyordu. Theodora, her ne kadar çağdaş yazar Procopius'a göre toplumun düşük kesimlerinden geliyorsa da Süryaniler açısından Monofizit bir din adamının kızı, "inançlı kraliçeydi" ve 548'de ölümüne kadar kesintisiz ve kararlı bir şekilde Monofizitleri destekledi (Harvey 2001).

Iustinianus tahta geçtiği zaman, birkaç ay önce yayınladığı fermanı uygulamada büyük oranda gevşetmiş olmalıdır, çünkü karısı Theodora başkente gelen Monofizit keşişleri Hormisdas Sarayı'nda ağırlayarak, burada adeta bir Monofizit kamp oluşturmuştu (Bardill 2000: 1-11)⁹. Çünkü, "inançlı kraliçe" Theodora'nın Monofizit inanca mensup olduğuna ilişkin ünü çoktan bölgedeki manastırlarda yayılmıştı. Yeni rejimle birlikte, Roma dünyasının pek çok yerinden sorunlarını anlatmaya gelen heyetler başkenti dolduruyordu. Başkente gelenler arasında, Yakup ve Sergius adlı iki Monofizit keşiş de vardı. Bu iki keşiş esasen önceki İmparator Iustinus'un Kadıköy yanlısı sert politikalarından dolayı, Nusaybin bölgesindeki Monofizit manastırların bozulan çıkarlarını korumak ve problemlerini anlatmak için başkente gelmişlerdi (Ioannes, *Lives*, 49). Başkente bulunan Monofizit keşişlerin Theodora nezdindeki muhtemel lobi çalışmaları sonuç vermiş ve 531 yılında Iustinianus sürgündeki keşişlerin manastırlarına dönmelerine izin veren bir ferman yayınlamıştı (Frend 1972: 261-262). İmparator aynı yılın sonlarında bir başka ferman daha yayınlayarak Konstantinopolis'te Kadıköy yanlılarının ve karşıtlarının beşer temsilcisinden oluşacak bir teoloji konferansı düzenlemişti. 532 veya 533 yılında toplanan söz konusu konferansta, Diodorus, Nestorius ve Eutyches gibi üç tartışmalı ismin, imparatorluğun kilise barışını sağlama

8 Procopius, *Bizans'ın Gizli Tarihi* adıyla Türkçeleştirilen eseri *Anecdota* 11'de Iustinianus'un ikili diplomasisini negatif ifadelerle bölücülük olarak görmektedir "Önce Hristiyanlar arasında bölücülük yaratmakla işe başladılar, sözüm ona her biri dinsel konularda birbirine karşı tarafları tutuyordu, böylece din bütünlüğünü daha sonra açıkça görüleceği gibi parçaladılar." Procopius'un eleştirisi kilise tarihçisi Evagrius tarafından da desteklenmektedir. Evagrius *HE*, 4.32.

9 Başkente gelen Monofizit din adamları, Hormisdas sarayında masrafları Theodora tarafından karşılanarak misafir ediliyorlardı. Bu sarayda beş yüze yakın kilise mensubunun konuk edildiği not edilmektedir (Ioannes, *Lives*, 2; Vööbus 1973: 21). Bugünkü Küçük Ayasofya Camii ya da Bizans Döneminin Sergius ve Bakkhus Kilisesi, Hormisdas saray kompleksinin bir parçası olarak inşa edilmişti (Freely – Çakmak 2005: 109-115).

projesinin önünde engel olduğuna karar verilerek, Monofizitlerin kendi ilahiyat anlayışlarını yaymalarına müsaade edildi (Süryani Michael 9.21; Brock 1981: 87-121; Gray 2005: 229-230; van Rompay 2005: 244-246). Bu toplantı sonunda, *theopaschite* ferman diye bilinen bir metin yayınlandı (*Cod. Just.* I.1.6). Aynı toplantının bir başka sonucu olarak, Mısır'da sürgünde bulunan eski Antiokheia patriği Severus başkente davet edildi ve 534'de Severus Konstantinopolis'e geldi (Zachariah 8.19). Ertesi yıl, Konstantinopolis patriği Epiphanius öldüğü zaman, Monofizitlere yaklaşan Trebizond piskoposu Anthimus, Theodora'nın da girişimleriyle başkent patriği olarak atandı (Evagrius *HE*, 4.10, 11; Zachariah 8.19)¹⁰. Başkentten dengesiz politik atmosferinde, Iustinianus'un politikalarının ve Monofizitlerin zaferinin istikrarlı olmayacağını sezen Severus'un, arkadaşlarına "sakın yanılmayın, bu imparatorun kilise barışını sağlaması imkansız" diye yakındığı Zachariah tarafından not edilmektedir. (Zachariah 9.19; Vööbus 1973:22). Severus'un öngörüsü kısa zaman içinde gerçekleşti. Papa Agapetus 536'da Konstantinopolis'e geldiği zaman, Monofizit başkent patriği Anthimus görevinden azledildiği gibi, Iustinianus yeni bir Monofizit karşıtı ferman yayınlanarak, Monofizitleri bir kez daha dışladı. Azledilen Anthimus'un yerine, Menas patrik olarak atandı (*Liber Pontificalis* 59.3-5; Süryani Michael 9.21; Vööbus 1973: 22).

İmparator Iustinianus'un Monofizitleri dışlayarak kilise politikasında 536 yılında yeni bir zikzak çizmesi, o yılın siyasal şartları dikkate alındığı zaman çok şaşırtıcı görülmemelidir. Sasani sınırını 532 yılında bir anlaşma ile teminat altına alan Iustinianus, önce 533'de Afrika'daki Vandal krallığına son verdi (Bury 1958: 124-139; Greatrex – Lieu 2002: 96-99). İmparatorun bir sonraki hedefi, önceki yüzyılın son çeyreğinden beri Ostrogot yönetimi altındaki İtalya idi. Ostrogot kraliçesi Amalasantha'nın 535'de kral Theodahad tarafından öldürülmesi, Iustinianus'un İtalya seferi için iyi bahaneydi ve imparator İtalya üzerine sefer açmak için hiç beklemedi (Procopius, *Wars*, 5.4; Mitchell 2007: 142-143). İtalya'daki savaşın ilk dönemi pek de iyi gitmiyordu, çünkü Ostrogotlar 536'da İtalya'da geniş çaplı bir işgale başlayınca Papa Agapetus, çareyi Roma'yı terk etmekte bulmuştu (*Liber Pontificalis* 59; Sotinel 2005: 277-279). İtalya'da savaşın devam ettiği bir zamanda başkent Konstantinopolis'e gelen Papa Agapetus'a muhalif bir tutum takınmak Iustinianus'un işine yarayacak bir şey değildi.

10 Anthimus, 532/33'deki teoloji konferansında Kadıköy yanlısı grubun temsilcilerinden birisi olarak katılmıştı. Ancak 534'de Severus'un Konstantinopolis'e gelmesinden sonra, Severus ve İskenderiye patriği Theodosius'un grubuna katılmıştı. Zachariah, 9.19.

Menas'ın 536 yılı Mart ayında patriklik makamına seçilmesinden sonra, aynı yılın Mayıs veya Haziran ayında topladığı bir kilise konsili, Severus'u ve arkadaşlarını aforoz etti (Zachariah 9.20; Frend 1972: 273; Millar 2008). Oysa daha iki yıl önce başkente davet edilen Severus'a Iustinianus büyük bir saygı göstermişti. İmparatorluk yetkilileri konsilin kararını çabucak uygulamaya koydular. Monofizitler bu defa artık Mısır'da da çok rahat değillerdi, çünkü İskenderiye'ye yeni atanan patrik Theodosius, Kadıköy Konsili kararlarını kabul etmediği için başkente getirilmiş ve Theodora'nın himayesinde diğer Monofizitler gibi zorunlu ikamete tabi tutulmuştu¹¹. İskenderiye'de Theodosius'un yerine Kadıköy itikadı yanlısı Tebennisili Paulus adlı bir manastır lideri atandı. Antiokheia ve Kudüs ise zaten 518'den beri Kadıköy yanlısı piskoposların kontrolündeydi. İskenderiye'ye de Kadıköy itikadı yanlısı birisinin getirilmesiyle birlikte, görünüşte Roma dünyasının bütün önde gelen merkezleri 536'dan itibaren Kadıköy yanlılarının kontrolüne girmiş ve Iustinianus'un hayalini kurduğu "kilise birliği" gerçekleşmiş gibi görünüyordu.

Roma dünyasında Iustinianus'un 536 yılında Kadıköy Konsili yanlıları lehine kurduğu "kırılgan denge", izleyen iki yıl içerisinde, Monofizitlerin devletten bütünüyle soğumasıyla sonuçlandı (van Rompay 2005:247). Çünkü 536 ile 538 arasındaki iki yıl içinde cereyan eden olaylar, imparatorluk ile Monofizit Hıristiyanlar arasındaki ilişkiler açısından önemli bir dönüm noktasıdır. 536 yılındaki politika değişikliğinden sonra, katı bir Kadıköy yanlısı ve eski bir askeri bürokrat olan Antiokheia piskoposu Euphraemius (527-545), Suriye'deki Monofizitlere karşı çok sert tedbirler almaya başladı (Süryani Michael 9.24; Bury 1958: 377-378; Downey 1938: 364-370). Bu arada Monofizitlerin sürgündeki lideri Severus, 538'de Mısır'da öldü. Diğer yandan Antiokheia patriğinin girişimleriyle tutuklanan bir başka karizmatik Monofizit lider Tella piskoposu Ioannes de Antiokheia'da öldü. Euphraemius'un Monofizitlere uyguladığı baskı politikasının yankısı Konstantinopolis'e ulaşmakta gecikmedi. Monofizitlerin en büyük koruyucusu Theodora, o sırada başkente zorunlu ikamete tabi tutulan, İskenderiye'nin Monofizit patriği Theodosius'u uyararak Euphraemius'un saldırısını dengelemek ve engellemek için Suriye'ye gyaben piskoposlar atmasını tavsiye etti. Tam da bu sıralarda başkentin başka bir ziyaretçisi vardı: Suriye'deki Gassanilerin lideri Haris ibn Cebele. Gassanilerin liderini başkente getiren nedenler arasında bölgesel siyasi sorunların yanı

11 Süryani Michael, 9.21, Chabot II, s. 194'de, Monofizit İskenderiye patriğinin başkente götürülmeden önce Mısır'da bir dizi Monofizit piskopos atadığını ve böylece Mısır'daki Monofizit kiliselerin, imparatorluk politikalarına kapatıldığı not edilmektedir.

sıra, imparatorluk makamından din adamı talebi de vardı (Vööbus 1973: 24; Shahid 1995: I.1, 225-226, 755-771).

Bizans-Sasani ilişkileri açısından 540'lı yılların başını kritik hale getiren ve Gassani Araplarına önemli bir bölgesel aktör konumu kazandıran siyasal gelişme ise, Bizans'ın Doğu'da Sasanilerle bozulan ilişkileridir. Sasanilerle 532'de imzalanan ve "Ebedi Barış" diye bilinen anlaşma 540'a gelindiğinde İran tarafından göz ardı edilmeye başlanmış ve Sasani kralı Hüsrev Anuşirvan (531-579) Bizans'a karşı saldırıya geçmişti. Mezopotamya'dan ziyade Suriye ile ilgilenen Hüsrev 540 yılının Haziran ayında Antiokheia'yı ele geçirdi (Procopius, *Wars*, 2.10.4; Bury 1958: 89-113; Greatrex – Lieu 2002: 104-105)¹². Başta Doğu'nun tacı Antiokheia olmak üzere bazı Suriye kentlerini yağmalayan Hüsrev, Antiokheia'yı Iustinianus'a geri satmayı bile teklif etmişti. İmparator, Sasanilerin bu işgaline ancak ertesi yıl komutanı Belisarius'u bölgeye göndererek cevap verebildi (*PLRE* III: 207). Romalılar ile Sasaniler arasındaki gergin ilişkiler bu bölgede ancak 545'teki bir diğer ateşkes ile sona erdi (Bury 1958: 100-104, 112-113; Greatrex – Lieu 2002: 108-109; Greatrex 2005: 488-89). Böyle bir dönemde Suriye'deki Arapların kontrolünü elinde tutan Gassaniler'in daha da önem kazandığı şüphesizdir. Gassani Arapları İmparator Anastasius döneminde Hıristiyanlığa ihtida ettirilmiş ve imparatorun Monofizit politikalarının uzantısı olarak, onlar da Hıristiyanlığın bu formunu benimsemişlerdi (Shahid 1995: I.2, 693-696). Suriye'de İran'a karşı tampon bir devlet haline getirilen Gassaniler'in bu dönemdeki lideri Haris ibn Cebele (529-569), Suriyeli Lakhmileri de kontrol altına almayı başarmış ve Iustinianus tarafından Suriye'deki Arapların kralı olarak atanmıştı (*PLRE* III: 111-113). Sasanilerle ilişkilerin nazik bir döneme girdiği sırada, Iustinianus, Gassanilerin taleplerini geri çeviremezdi (Greatrex 2005: 498-500). Onun için Gassani Kralı Haris'in 527 yılından beri başkentte karantina altında tutulan karizmatik keşiş Yakup Baradaeus'un Urfa piskoposluğuna getirilmesi isteğini resmi olarak onaylamamışsa da, gayri resmî olarak göz yummuş olmalıdır.

Gassani kralı Haris'in girişimleri ve Iustinianus'un eşi Theodora'nın da desteğiyle 542 yılında Urfa piskoposluğuna getirilen Yakup Baradaeus, Monofizitlerin örgütlenmesi ve motive edilmesi için aktif bir misyonerlik faaliyetine başladı. Anadolu'nun güney kıyılarında, Suriye'de ve Mısır'da sürekli yaya olarak dolaşan ve uğradığı kentlerin Monofizitlerini örgütleyen Yakup, alternatif bir yeraltı Monofizit kilise hiyerarşisi kurdu (van Rompay 2005:

12 Bizans ve Sasaniler arasındaki karmaşık savaş ilişkilerinin birincil literatüre kaynakları Greatrex & Lieu 2002: 102-114, tarafından derlenmiştir.

251)¹³. Yakup'un biyografisini yazan (ve Yakup tarafından 558 yılında Efes piskoposluğuna atanan) Ioannes, onu, Monofizit cemaatlere nasihatler veren, cesaret aşıl原因 ve uğradıkları baskılara karşı teselli eden karizmatik bir dini lider olarak sunmaktadır. Yakup yakalanamamışsa da faaliyetleri imparatora rapor edildiği için, Iustinianus yeni bir bölücülük hamlesini gayet iyi görmüş ve bu hamleyi dengelemek için tekrar Monofizitlerle Kadıköy yanlılarını birleştirme politikasına dönmüştür.

Iustinianus Döneminde Origenes ve Üç Bap Tartışması

Iustinianus'un Monofizitleri kaybetmeme (ama Kadıköy Konsili kararlarını da bir şekilde kabul ettirme) üzerine kurulu kilise birliği projesinin önünde engel olarak görülen çoktan ölmüş dört ilahiyatçı ve bazı eserleri, 540'lı yıllardaki yeni tartışmaların odağı haline geldi. İmparatorun girişimleriyle ortaya çıkan tartışmaların bir yanında, 3. yy'ın ortalarında ölmüş ünlü ilahiyatçı Origenes vardı (Frend 1972; Gray 1979: 61-63). Origenes, 4. yy'ın sonunda Mısır kilise ve manastırlarında tartışma konusu olmuş ve bu tartışmalar İskenderiye ve Konstantinopolis piskoposlukları arasında iktidar çatışmasına dönüşmüştü (Kaçar 2009a: 126-131). Iustinianus döneminin Origenes problemi, sadece ilahiyat içerikli olmayıp, doğal olarak piskoposlar arası rekabetin ve kıskançlığın da etkili olduğu bir tartışmaydı. Iustinianus'un Mısır'a bir soruşturma nedeniyle gönderdiği Papa'nın Konstantinopolis'teki temsilcisi (*apocrisarius*) Pelagius, geri dönüşünde uğradığı Kudüs'te keşişler arasında Origenescilik tartışmasının hala devam ettiğine ve bu tartışmanın neden olduğu bölünmelere şahit olmuştu¹⁴. Tartışma Suriye'de o kadar ateşli idi ki, Kudüs piskoposu, keşişler tarafından, Origenesciliği reddeden Antiokheia

13 İmparatorun Monofizit karşıtı politikalarını uygulamakta heveskar davranan yetkililerin gözünden uzak kalmak için bir dilenci gibi kaba giysiler giyen ve kendisini gizlemeyi başaran Yakup'a, bu giyim şekline dolayı Baradaeus (Süryanice Burd'ono) lakabı verilmiştir. Yakup, misyon çalışmaları sırasında Arabia'ya atanan Theodorus'un yardımını görmüş olmalıdır. Piskopos atadığı kentler (ve piskopos isimleri) şunlardır: Suriye Laodikeia (Dometius), Suriye-Seleukeia (Ioannes), Tarsus, Kilikia (Konon), Seleukeia Kalykadnos-Silifke (Eugenius), Chaleis-Fenike Chalkis (?) (Ioannes), Antakya (Sergius), Souralı Ioannes, Amid-Diyarbakır (Eunomius), Efes (Ioannes), Smyrna-İzmir (Petrus), Pergamon (Ioannes), Tralles-Aydın (Petrus), Khios-Sakız Adası (Ioannes), Afrodiasias-Aydın/Karacasu (Paulus), Alabanda-Karia'da (Iulianus) ve Mısır'a atanmış adı bilinmeyen on iki piskopos. Bu liste Efesli Ioannes'in, Yakup'un ve onun arkadaşı Theodorus'un hayatını anlattığı bölüme dayandırılarak oluşturulmuştur. Ioannes, *Lives*, 690-97; 154-58 ve 159-164. Ayrıca bkz. Atiya 1968: 182.

14 Pelagius daha sonra 556-561 yılları arasında papa olacaktır (*Liber Pontificalis*, 62). Filistinli keşişlerin Origenes tartışması Patrich 1995: 331-348'de çok daha detaylı olarak tartışılmaktadır. Tartışma ilk kez Sabas adlı bir keşişin liderliğindeki manastırda ortaya çıkmış ve bölünmeye neden olmuştur (Patrich 1995: 331-348).

piskoposu Euphrameius'u azizler listesinden çıkarmaya bile zorlanmıştı. Origenesci keşişler sadece Doğu Akdeniz kentlerinde değil başkentte de etkindiler. Bir dönem Kudüs'teki manastırlarda yaşayan Theodorus Ascidas adlı keşiş, Origenesci grubun, imparator üzerinde etkili en önemli temsilcisi idi (Evagrius, *HE* 4.38). Kudüs'teki keşişler arasındaki tartışmalardan sonra başkente gelmiş bir Origenesci olan Ascidas, aynı zamanda bir Monofizitti ve bu sayede İmparatoriçe Theodora'nın çevresinde dikkat çekmeyi başarmıştı. İmparatoriçe vasıtasıyla Iustinianus üzerinde de etkili olan Ascidas, pek tabii olarak Konstantinopolis patriği Menas ve Papalık temsilcisi (ve geleceğin papası) Pelagius'un kıskançlığını çekiyordu (Evagrius, *HE* 4.38). Theodorus Ascidas saraydaki nüfuzu sayesinde, 537 yılında Kapadokya Caesarea'sına piskopos olarak atandı.

Konstantinopolis patriği Menas, Pelagius'un raporu doğrultusunda, İmparator Iustinianus'a Origenesci karşıtı bir ferman yayınlamayı başardı (Frend 1972: 279). Patrik, hem Kudüs'teki manastırlardaki bölünmeyi hem de Theodorus Ascidas'ın imparator üzerindeki nüfuzunu kırmayı amaçlıyordu. Böylece patrik bir taşla iki kuş vurmuş olacaktı. Theodorus, imparatoriçenin de uyarısıyla, Iustinianus'un 543 yılında yayınladığı Origenes karşıtı fermanı gönülsüzce imzalamış, ancak yeni bir tartışmanın da fitilini ateşlemişti (Patrich 1995: 337-341). Origenes tartışması, aslında 451'den itibaren ortaya çıkan, Kadıköy karşıtlığı ile ilgili bir tartışma değildi. Tartışmanın, Kadıköy itikadı yanlıları ve karşıtları arasındaki mücadeleyle ilgisi yoktu, çünkü Origenes tartışmasının her iki tarafı da bir şekilde Kadıköy itikadı taraftarıydı. Ancak bu tartışma, "üç bap" tartışmasının çıkışında çok farklı bir biçimde etkili oldu (Gray 2005: 232-233). Iustinianus'un Origenes karşıtı fermanını gönülsüzce imzalayan Theodorus Ascidas karşı hamle olarak "üç bap" tartışmasını başlattı.

Ascidas, muhtemelen imparatoriçe Theodora'nın da desteğini alarak, Iustinianus'u önce Mopsuestialı Theodorus'un (ö. 428) yazılarını yasaklamaya ve aforoz etmeye ikna etti. Çünkü, Mopsuestialı Theodorus, Efes ve Kadıköy konsillerinin toplanmasına yol açan tartışmaların aktörlerinden eski başkent patriği Nestorius'un hocasıydı ve Monofizitler tarafından, bütün problemlerin entelektüel kaynağı olarak görülüyordu. Ancak Mopsuestialı Theodorus yaşadığı dönemde Ortodoks olarak kabul edilmişti ve şimdi ölümünün üzerinden geçen yaklaşık yüz yirmi yıl sonra aforoz edilmesi, başka bir tartışmaya neden olacaktı (Anastos 1951). Kendi dönemlerinde Ortodoks olarak kabul edilenler daha sonra "sapkın" olarak nitelenebilir miydi? Monofizitlerin Kadıköy Konsili'ni ve itikadını kabul edilemez bulmalarının diğer bir nedeni

de, Kyrrhos piskoposu ve kilise tarihçisi Theodorethus ve Urfa piskoposu Ibas idi. Theodorethus ve Ibas, Cyrillus karşıtlığı ve Nestoriusçuluk suçlamalarıyla 449 yılındaki II. Efes Konsili'nde aforoz edilmişlerdi¹⁵. Theodorethus'un, Cyrillus'a düşmanlığı o dereceye ulaşmıştı ki, Cyrillus öldüğü zaman, Antiokheia piskoposuna yazdığı mektupta, "*Cyrrillus'un mezarının üzerine çok büyük ve ağır bir taş yerleştirsinler ki, yattığı yerden bir daha kalkamasın*" şeklindeki ifadelerle sevincini paylaşmıştı (Kaçar 2009a: 137). Üzerlerindeki Nestoriusçuluk ve Cyrillus düşmanlığı gibi suçlamalara karşın, Theodorethus ve Ibas Kadıköy Konsili tarafından aklanmışlardı. Monofizitler doğal olarak, Kadıköy Konsili'ni Nestoriusçu ve böylesine katı Cyrillus düşmanlarını kiliseye kabul etmiş olmasını da Cyrillus'un ve ilahiyatının reddi olarak yorumluyorlardı.

Kadıköy Konsili'nin itikat metninin, Cyrillus'un itikadına ters olmadığına Monofizitleri inandırmaya çalışan Iustinianus'a, Theodorus, Theodorethus ve Ibas gibi şahsiyetlerin yazılarının aforoz edilmesi projesi, çok parlak göründü. Çünkü Iustinianus'a göre Monofizitlerin, Kadıköy Konsili'nin Cyrillus karşıtı olduğu tezi böylelikle ortadan kalkacak ve kilise birliğinin önündeki önemli bir engel ortadan kaldırılacaktı. İmparator, Origenes karşıtı fermanından üç yıl sonra, Theodorus Ascidas'ın kendisine anlattığı çerçevede, çoktan ölmüş üç yazarın eserlerinin aforoz edildiğini ilan eden yeni bir teoloji fermanı yayınladı¹⁶.

İmparator Iustinianus'un, Theodorus, Theodorethus ve Ibas'ın yazılarını aforoz etmesiyle ortaya çıkan ve literatürde genellikle "üç bap" diye bilinen tartışmada, Doğu dünyasının patrikleri farklı tavırlar ortaya koymuşlardır. Konstantinopolis patriği Menas, ilk başta sadece Papa Vigilius'un onaylaması şartıyla imparatorun fermanını imzaladı, ancak daha sonra fermandaki imzasını sahiplenmek zorunda kaldı. İskenderiye ve Antakya patrikleri de fermanı kabul etti, fakat İskenderiye patriği baskı altında kaldığını ileri sürerek daha sonra imzasını geri çekti. Kudüs patriği, fermanı kabul etmemek için

15 Theodorethus ve Ibas, Kadıköy Konsili'nin sekiz, dokuz ve onuncu oturumlarında haklarındaki suçlamaları cevaplayarak aklanmışlardı. Kadıköy Konsili tutanaklarının daha kolay ulaşılabilir İngilizce çevirisi için bkz. Price - Gaddis 2005 (II): 250-309. Kadıköy Konsili'nin onuncu oturumu Ibas'ın Cyrillus karşıtlığını buna ilişkin belgeleri incelemişti. II. Efes Konsili, ne Batı'da ne de Doğu'da sempatiyle bakılmamış ve o dönemin papası Leo, bu konsili *Latrocinium* yani "haydutlar konseyi" diye nitelemişti.

16 Iustinianus, 551 yılında Ortodoks inancı üzerine uzun bir ferman daha yayınladı ve görüşlerini bu fermanla bir kez daha dile getirdi. Genelde çok uzun olmayan imparatorluk fermanlarının aksine Iustinianus'un son fermanı adeta küçük bir kitap hacmindeydi (Price 2009: 122-159; Anastos 1951).

dirence, derdest edilip başkente getirilerek zorla imzalatıldı. Bu ferman, Batı dünyasında da çok farklı biçimde yankı buldu. Ferman, Kuzey Afrika'da, Gallia'da ve Balkanlar'da çok cılız kabul gördü. Başkentteki papalık temsilcisi fermanı kabul etmedi ve kabul edenlerle ilişkilerini kopardı. Daha kısa bir süre önce Theodora ve Belisarius'un entrika ve baskıları sonucunda papalık makamını elde eden Vigilius ise tereddütlüydü, çünkü bir tarafta kendisini papalık koltuğuna oturtan imparatorluk idaresine karşı diyet borcu, diğer tarafta ise otoritesi altındaki Latin kiliselerinin fermana muhalefeti, yeni papayı güç durumda bırakıyordu. Batıdaki muhalefet ve kompleks politik ilişkiler, burada detaylı olarak göz önüne alınmayacak, ancak Vigilius iktidara geliş diyetini ödemeye zorlandı ve imparator 547 yılında onu İtalya'dan adeta kaçırdı (Sotinel 2005: 280-281). Önce Sicilya'da kalan papa daha sonra zorla başkente getirildi. Vigilius, başkente geldiği zaman, Latin dünyasından hatta kendi yakın çevresinden yükselen muhalefeti dengeleyebilmek için, ilk başta Iustinianus'un fermanını ilk imzalayan başkent patriğini ve bu fermanın gerisindeki akıl hocası Theodorus Ascidas'ı aforoz etti (Sotinel 2005: 282). Ancak, imparator tarafından yakın baskı altına alınan Papa Vigilius, 548 yılında imparatorun fermanını kabul ettiğini belirten *Iudiacatum* adlı belgeyi yayınladı. Bu belge doğrudan günümüze ulaşmamış, ancak 553 yılında toplanan konsilin yedinci oturumunda dile getirilmişti (Price 2009: 74-101). Papa'nın imparatorun fermanını kabul etmesi, kendi kilisesinin (ve Latin kiliselerinin de) geçmişini inkâr anlamına geliyordu, çünkü Kadıköy itikadı büyük oranda dönemin papası Leo'nun görüşleri doğrultusunda oluşturulduğu gibi, konsilde adları temize çıkarılan Theodorethus ve Ibas'ın görüşleri Latin kiliseleri tarafından da onaylanmıştı. İlk başta direnen Vigilius'un, sonunda pes etmiş olması, özellikle Batı kiliselerinde tansiyonu daha da yükseltmiştir. İmparatorluk fermanını baskı ile de olsa kabul ettirme yolunu seçen Iustinianus ise, görüşlerini, bir kilise konsiline onaylatmak istiyordu. Bu amaçla genel bir konsil için hazırlık yapılmaya başlandı. Papa, konsilin İtalya'da toplanmasını talep etti, ancak İmparatorluk kilise politikalarına olumsuz yaklaşan Batı kiliselerinin tavrının farkında olan imparator, konsilin Mayıs 553'de başkentte toplanmasına karar verdi.

İmparator'un Konsili: Konstantinopolis MS 553

Roma İmparatorluğu'nda ekümenik diye bilinen büyük kilise konsilleri devletin sponsorluğunda toplanmış ve sadece imparator tarafından onaylandığı zaman yaptırım gücüne sahip olmuştur. İmparatorlar, tebaanın başı olarak, patriklikler arasında veya toplumda ciddi dini bölünmeler olduğu zaman,

müdahale etmişler ve piskoposları bir araya getirerek konsil toplamışlardı. En azından 553 yılından önce toplanan ilk dört büyük konsilde ve diğer daha alt düzeydeki konsillerde, devlet, tartışmaları başlatan değil, başlayan tartışmalara müdahale eden bir hakem gibi davranmıştı. Constantinus, İznik konsilini topladığı zaman, Arius tartışması Doğu Akdeniz dünyasında sarsıcı kamplaşmalara yol açmıştı. Theodosius, II. Genel Konstantinopolis Konsili'ni 381 yılında topladığı zaman, seleflerinin Arius yanlısı politikalarının bölünmelerini tamir etmeyi amaçlamıştı (Dvornik 1951). Aynı durum Efes ve Kadıköy konsilleri için de geçerliydi. Her iki konsilin toplanmasının nedeni olan Nestorius tartışması devletin müdahalesiyle çıkmış değildi; bilakis devlet tartışmayı çözmeye çalışan hakem olarak ortaya çıkmıştı. V. Genel Konsil söz konusu olduğu zaman ise, devleti bir aracı olarak değil, bilakis kendi çıkardığı tartışmayı –her ne kadar tartışma özünde iki farklı Hıristiyan grubu birleştirmeyi amaçlıyorsa da– çözmek için, konsili topladığını görüyoruz. Ancak bu konsil, önceki emsallerine nazaran literatürde çok geniş olarak yer almadı. V. Genel Konsil'e ilişkin literatür çoğunlukla kilise tarihi ile ilgili monografilerde ara bölüm olarak ortaya çıkmaktadır (Frank 1991).

Patrik Eutychius başkanlığında toplanan V. Genel Konsil, 5 Mayıs 553'de ilk oturumunu gerçekleştirdi (Gray 2005: 234-235)¹⁷. Yüz elli iki piskoposun hazır bulunduğu ilk oturumda İmparator Iustinianus'un mektubu okundu ve gündemin ana çerçevesi katılımcılara sunuldu. Mektup, ilk dört genel konsilin kararlarına atıflar yapmakta ve daha çok Kadıköy konsili sonrasında ortaya çıkan ilahiyat tartışmalarını özetleyerek yukarıda söz konusu edilen üç şahsiyetin (Theodorus, Theodorethus ve Ibas) bazı yazılarında ileri sürdükleri ilahiyat görüşlerini açık bir biçimde reddetmektedir. Konsilin 8 Mayıs'ta toplanan ikinci oturumu bir grup piskoposun ve devlet yetkilisinin, o sıralarda başkentte tutuklu bulunan Papa Vigilius'a yaptıkları ziyarette konuşulan konuları içermektedir. Vigilius'un seleflerinden Papa Leo'nun mektubu çerçevesinde oluşturulan Kadıköy Konsili'nin ilahiyat görüşü, papalığın politikası olarak belirlendiği için, Vigilius politika değişikliğine direniyordu. İkinci oturumun hemen ertesi günü toplanan üçüncü oturum, Patrik Eutychius'un Papa Vigilius'a yazdığı ve Iustinianus'un ilk oturuma gönderdiği mektuplardan bölümler okunarak tamamlandı. Bundan üç gün sonra 12 Mayıs'ta toplanan dördüncü oturum önceki yy'daki tartışmaları ateşleyen Mopsuestialı Theodorus'un yazılarında ortaya çıkan İsa teolojisinin (*christologia*) detaylı incelenmesine ayrılmıştır. Eski patrik Nestorius'un (428-431) hocası olan

17 Konsilin burada özetlenen gündemi, Price 2009 temel alınarak oluşturulmuştur.

Theodorus'un ilahiyat görüşleri Efes ve Kadıköy konsillerinin entelektüel arka planında etkin bir yere sahipti. Ancak tahmin edilebileceği gibi Theodorus'un İsa teolojisi dördüncü oturumun sonunda "şeytani" bulunarak reddedildi. Konsilin 17 Mayıs'ta toplanan beşinci oturumu, Theodorus'un yazılarından ilave okumalar ve kilise tarihçisi piskopos Theodorethus'un yazılarının okunmasına ayrıldı. Efes konsilinde, dönemin İskenderiye patriği Cyrillus'un girişimleriyle aforoz edilen Theodorethus, Kadıköy Konsili'nde aklanmıştı. Theodorethus ve Cyrillus'un yazıları, beşinci oturumda karşılaştırmalı olarak okundu ve Theodorus gibi, Theodorethus da tekrar reddedildi. Konsilin 19 Mayıs'ta toplanan altıncı oturumu, Urfa piskoposu Ibas'ın, İranlı Mari adlı bir başka piskoposa gönderdiği mektubu inceledi. Efes Konsili'nin Antakya ve İskenderiye kiliseleri arasında yarattığı gerilimin 433 yılında yumuşatılmasından sonra yazılan Ibas'ın mektubu, aslında bir Nestorius savunusuydu, çünkü Nestorius Efes'te gerçek kaybedendi (hem patrikliği kaybetmiş, ona atfedilen görüşler reddedilmiş ve üstelik sürgüne gönderilmiş ve orada ölmüştü). Oturumda, bu mektuba ilişkin ortaya çıkan diğer dokümanlar da göz önüne alınmıştı. Bunlar arasında Mari'nin ve Proklos adlı bir başka patriğin mektuplarının yanı sıra, Kadıköy Konsili'nin Ibas'ın sorgulanmasına ilişkin tutanakları da vardı. Konsilin 26 Mayıs'ta toplanan yedinci oturumu, önceki üç oturumda ele alınan konuların birleştirilmesi ve varılan sonucun imparatorluk fermanıyla nasıl somutlaştırılacağını görüşmeye ayrıldı. Iustinianus'un temsilcilerinin, daha önceki oturumlarda görüşleri reddedilen üç şahsiyete ilişkin Papa Vigilius'un muhalif tavrından hala vazgeçmediği bilgisini konsile ulaştırmaları üzerine, bu oturumda Vigilius'un tavrı geçmişe yönelik olarak tartışma konusu oldu ve işte Papa'nın 548 yılında yayınladığı *Iudiacatum* ilk defa burada okundu. Papa bu belgede, şimdi aforoz etmeyi reddettiği üç şahsiyetin yazılarını aforoz etmişti. Konsile katılan ve imparatorluk politikasına destek veren piskoposlar, Vigilius'un nihai kararının beklenmesi için oturma bir hafta ara verdiler. Konsilin, 2 Haziran 553'te yüz altmış altı piskoposun katılımıyla toplanan sekizinci ve son oturumunda, Papa Vigilius'un muhalefeti dikkate alınmadan, önceki oturumlarda ulaşılan kararlar, katılımcı piskoposlar tarafından onaylandı. Papa Vigilius'un onayı gelmedi ve konsil daha önceki oturumlarda kararlaştırdığı şekliyle Mopsuestialı Theodorus, Theodorethus ve Ibas'ın aforoz edilmelerine nihai çerçeveyi verdi. Konsil son olarak, "üç bap" tartışmasına ilişkin reddiyelerini ondört madde ile formüleştirdi ve sadece söz konusu üç yazarı değil, onların muhtemel taraftarlarına da aynı gözdağını vererek dağıldı (Tanner 1990: 114-122).

Sonuç

V. Genel Konstantinopolis Konsili, imparatorun istediği kararları aldı ve Origenes ve diğer üç din adamının yazılarını aforoz etti. Iustinianus, konsile sonuna kadar direnen Papa Vigilius'un onayını da yine baskılarla almayı başardı. Papa Vigilius, Şubat 554 tarihinde yeni bir *Constitutum* yayınlarak hem Iustinianus ile hem de konsil kararlarıyla barış sağladı. Yedi yıldır uzak kaldığı Roma'daki makamına dönüş izni alan Papa Vigilius, Roma'yı bir daha görecektir kadar şanslı değildi ve Haziran 555'te Roma yolundayken öldü (*Liber Pontificalis* 61.9). Iustinianus'un müdahaleci politikaları, gerçek projelerini gerçekleştirmeye yetmedi, çünkü ortaya çıkan sonuç, kilise birliği değildi. Yakup Baradaeus 542'de başladığı din adamı atama misyonuna, bu son büyük konsilden sonra nihai çerçevesini verdi ve artık sadece alt düzey din adamı değil piskopos atamalarına da başladı. Yakup tarafından 558 yılında Efes piskoposluğuna atanan Ioannes, Yakup'un alternatif bir kilise hiyerarşisi kurmak için 578 yılındaki ölümüne kadar nasıl büyük bir enerjiyle seyahat ettiğini ve alternatif Süryani kilisesinin çekirdeğini oluşturduğunu anlatmaktadır. Bu Yakup'un uzun misyonu süresince yaptığı yirmiyedi piskopos ve yüz bin civarında papaz atamasının, Doğu dünyasında alternatif Süryani Monofizit kilise örgütünün çekirdeği olduğu kuşkusuzdur.

Iustinianus döneminin kilise politikaları, dış politika perspektifinden incelendiği zaman, imparatorun içinde bulunduğu dilemma daha açık olarak görülmektedir. Iustinianus, kilise politikalarında tam anlamıyla Doğu ve Batı arasında sıkışmıştı. Bir yandan, Sasani saldırılarına karşı Doğu dünyasını imparatorluk şemsiyesi altında tutmaya çalışan imparator, diğer yandan 5. yy içerisinde parsellenmiş olan Roma İmparatorluğu'nun batıdaki topraklarını yeniden fethetme projesini uygulamaya çalışıyordu. Batıda bu politikaların uygulanması için, Batı dünyasında hâkim inanç olan Kadıköy itikadı yanlısı veya paralelinde bir din politikası izlenmesi zaruruydu. Öbür yandan, imparatorluk, Batıdaki fetih projesinin finansı için, Suriye ve Mısır gibi zengin eyaletlerin vergilerine muhtaçtı. Buna karşın Doğu dünyasında din politikası her yerde aynı standartta da uygulanamadı. Severus'un gözlemlediği gibi, Mısır'da Monofizitlik tamamen hâkimdi ve bunun doğal bir sonucu olarak, imparatorluk Suriye ve Anadolu'ya nazaran fazla müdahaleci olamıyordu. Suriye ve Anadolu'da ise durum farklıydı. Buralarda Kadıköy itikadı da Monofizit düşünce kadar yaygın olduğu için, imparatorluk bu bölgelerde bir yandan Monofizitlere küçük tavizler verirken, diğer yandan onları Kadıköy itikadına entegre edecek baskı politikalarını da sürdürüyordu. Bu iki yönlü diplomasi en iyi imparatorluk ailesinde görülüyordu. Iustinianus'un Kadıköy

itikadı yanlısı, karısı Theodora'nın ise Monofizit olması imparatorluğun çift yönlü diplomasininin bir sonucuydu. Ne var ki, Yakup gibi dini liderlerin faaliyetleri karşısında, imparatorluğun çifte diplomasisi lehte bir sonuç vermedi. Doğu dünyasında kiliselerin parçalanması birazda bu tür çifte diplomasininin veya zikzaklı politikaların yarattığı güvensizliklerin sonucuydu.

Prof. Dr. Turhan Kaçar
Pamukkale Üniversitesi
Fen-Edebiyat Fakültesi
Tarih Bölümü
Denizli / Türkiye
tkacar@pau.edu.tr

The Monophysite Reaction in the Eastern Roman World and the Emperor Justinian

The council of Chalcedon divided the eastern Christianity irrecoverably as those who defend the two natures of Christ and those who support passionately the one nature. This theological division very soon led to social divisions in the eastern world. Therefore the emperors who ruled the empire in the century between Chalcedon in 451 and the fifth ecumenical council of Constantinople in 553 tried painstakingly to bring together the differing theological groups. Some emperors such as Marcian and Leo dictated the decisions of Chalcedon. However, some turned their backs to it and offered new formulas, like the *henotikon* of Zeno. The *Henotikon* formula aimed at a unity in terms of the opponents of Chalcedon, nevertheless this policy upset the West. On the other hand a new era began with the accession of Justin I in 518. This emperor supported a Chalcedonian solution because of some political necessities of the period. The monophysites responded against the policy of Justin in a reactionary way. Justin's policy was maintained by his successor and nephew Justinian with some modifications. Justinian was almost a theologian emperor, who thought that the monophysite group of bishops misunderstood the creed of Chalcedon, because they interpreted the council of Chalcedon as Nestorian. In Justinian's view Chalcedon was not Nestorian but Cyrillian. Justinian therefore attempted to remove all the obstacles to persuade the monophysites that the council of Chalcedon was not Nestorian. In order to achieve this goal, the emperor anathematised Origen, and three religious intellectuals of the fifth century. This created further disorders in the church especially in the West. As to the question why the emperor was so keen to unite the monophysites and Chalcedonian clergy, the answer is that the emperor aimed to reconquest the lost western territories of the Roman empire, and for this purpose he had to achieve an ecclesiastical unity in the eastern parts of the Roman empire.

Seeing the age of Justinian from above perspectives this paper seeks to establish the historical course of theological controversies in the first half of the sixth century. In what way the monophysites and their opponents responded the changing nature of the ecclesiastical politics of the emperors and how the emperor offered solutions the religious divisions in the empire. In order to compose a rich story in detail the paper uses the ancient sources and modern literature in a fashion of narrative.

Kaynakça¹⁸

Antik Kaynaklar

- Chronicon Paschale 284-628 AD.*
M. Whitby – M. Whitby (çev.), Liverpool, 1989.
- Chronica Theodoriciana*
Anonymi Valesiani Pars Posterior, =*Valesius Seçkileri*, T. Kaçar (çev.), İstanbul 2008.
- Cod. Just. *Codex Iustinianus, The Civil Law*, S. Parsons Scott (çev.), Cincinnati 1932.
- Ioannes, *Lives* John of Ephesus, *Lives of the Eastern Saints*, E. W. Brooks (çev.), (*Patrologia Orientalis* 17–19), (Paris, 1923–25).
- Evagrius, *HE* *The Ecclesiastical History of Evagrius Scholasticus*, M. Whitby (çev.), Liverpool, 2000.
- John of Nikiu *The Chronicle of John, Coptic Bishop of Nikiu*, R. H. Charles (çev.), Amsterdam, 1916.
- Liber Pontificalis* *The Ancient Biographies of the first ninety Roman Bishops to AD 750*, R. Davis (çev.), Liverpool, 2000.
- Malalas *The Chronicle of John Malalas*, E. Jeffreys – M. Jeffreys – R. Scout *et al.* (çev.), Melbourne, 1986.
- Procopius, *Wars* *History of the Wars I-V*, H. B. Dewing (çev.), Londra, 2002.
- Anecdota* *The Anecdota of Secret History IV*, H. B. Dewing (çev.), Londra, 2002.
- Severus of Antioch *A Collection of Letters of Severus of Antioch*, E.W. Brooks (ed. trans.) PO 12/2, Paris, 1915.
- Süryani Michael *Chronique de Michel Le Syrien II*, J. B. Chabot. Paris, 1899.
- Theophanes, *AM* *The Chronicle of Theophanes Confessor*, C. Mango – R. Scott (çev.), (Oxford: Clarendon Press 1997).
- Zachariah *The Syriac Chronicle known as that of Zachariah of Mitylene*, F. J. Hamilton – E. W. Brooks (çev.), London, 1899.

Modern Literatür

- Allen, P.
2000 “The Definition and Enforcement of Orthodoxy”, *The Cambridge Ancient History* XIV: 811-834.

18 Metin içinde verilen PLRE I ve II kısaltmaları, aşağıda bibliyografik detayları bulunan Martindale 1980 ve 1992'ye karşılık gelmektedir.

Bibliyografyada kullanılan kısaltmalar şunlardır:

DOP : Dumbarton Oaks Papers

JRS : The Journal of Roman Studies

- Anastos, M. V.
1951 "The Immutability of Christ and Justinian's Condemnation of Theodore of Mopsuestia", *DOP* 6: 125-160.
- 1979 "Justinian's Despotic Control Over the Church as Illustrated by His Edicts on the Theopaschite Formula and His Letter to Pope John II in 533", *Studies In Byzantine Intellectual History*: 1-11.
- Atiya, A.
1968 *A History of Eastern Christianity*, Londra.
- Bardill, J.
2000 "The Church of Sts. Sergius and Bacchus in Constantinople and the Monophysite Refuges", *DOP* 54: 1-11.
- Barker, J. W.
1966 *Justinian and the Later Roman Empire*, Madison-London.
- Boak, A. E. R.
1928 "Byzantine Imperialism in Egypt", *The American Historical Review* 34/1: 1-8.
- Brock, S.
1981 "The Conversations with the Syrian Orthodox under Justinian (532)", *Orientalia Christiana Periodica* 47: 87-121.
- Browning, R.
1971 *Justinian and Theodora*, New York.
- Bury, J. B.
1958 *History of the Later Roman Empire, from the death Theodosius I to the death of Justinian I-II*, New York.
- Cameron, A.
2000 "Justin I and Justinian", *The Cambridge Ancient History* XIV: 63-85.
- Charanis, P.
1939 *Church and State in the Later Roman Empire: the Religious Policy of Anastasius the First 492-518*, Madison.
- Chesnut, R.
1976 *Three Monophysite Christologies: Severus of Antioch, Philoxenus of Mabbug and Jacob of Serug*, Oxford.
- Dagron, G.
2003 *Emperor and Priest. The Imperial Office in Byzantium*, J. Birrell (çev.), Cambridge.
- Downey, G.
1938 "Euphraemius, Patriarch of Antioch", *Church History* 7/4: 364-370.
- Dvornik, F.
1951 "Emperors, Popes and General Councils", *DOP* 6: 1-23.
- Evans, J.
1996 *The Age of Justinian. The circumstances of Imperial power*, Londra.

- Frank, G. L. C.
1991 "The Council of Constantinople II As A Model Reconciliation Council", *Theological Studies* 52: 636-650.
- Freely, J. – A. S. Çakmak
2005 *İstanbul'un Bizans Anıtları*, F.G. Tanman (çev.), İstanbul.
- Frend, W. H. C.
1972 *The Rise of the Monophysite Movement, Chapters in the History of the Church in the Fifth and Sixth Centuries*, Cambridge.
- Gray, P. T. R.
1979 *The Defense of Chalcedon in the East (451-553)*, Leiden.
2005 "The Legacy of Chalcedon: Christological Problems and Their Significance" M. Maas (ed.), *The Cambridge Companion to the Age of Justinian*, Cambridge: 215-238.
- Greatrex, G. – S. N. C. Lieu
2002 *The Roman Eastern Frontier and the Persian Wars, Part II, 363-630*, Londra-New York.
- Greatrex, G.
2005 "Byzantium and the East in the Sixth Century", M. Maas (ed.), *The Cambridge Companion to the Age of Justinian*, Cambridge: 477-509.
- Haarer, F. K.
2006 *Anastasius I: Politics and Empire in the Late Roman World*, Cambridge.
- Harvey, S.A.
2001 "Theodora 'the Believing Queen': A Study in Syriac Historiographical Tradition", *Hugoye* 4.2 (<http://syrcom.cua.edu/Hugoye/Vol4No2/HV4N2Harvey.html>).
- Jones, A. H. M.
1986 *The Later Roman Empire, 284-602*, Baltimore.
- Kaçar, T.
2009a *Geç Antikçağ'da Hıristiyanlık*, İstanbul.
2009b "Eskiçağ Hıristiyanlığı'nda Yol Ayrımı: Kadıköy Konsili ve Mirası", *Doğu Batı* 49: 77-104.
- Mango, C.
2002 *The Oxford History of Byzantium*, Oxford.
- Martindale, J. R.
1980 *The Prosopography of the Later Roman Empire 2, A.D. 395-527*, Cambridge.
1992 *The Prosopography of the Later Roman Empire 3, A.D. 527-640*, Cambridge.
- Meier, M.
2004 *Justinian, Herrschaft, Reich und Religion*, München.

- Menze, V. L.
2008 *Justinian and the Making of the Syrian Orthodox Church*, Oxford.
- Meyendorf, J.
1968 "Justinian, the Empire, and the Church" *DOP* 22: 45-60.
- Millar, F.
2008 "Rome, Constantinople and the Near Eastern Church under Justinian: Two Synods of C.E. 536", *JRS* 98: 62-82.
- Mitchell, S.
2007 *A History of the Later Roman Empire, AD. 284-641*, Oxford.
- Patrich, J.
1995 *Sabas, Leader of Palestinian Monasticism, A Comparative Study in the eastern Monasticism*, Washington.
- Price, R.
2009 *The Acts of the Council of Constantinople of 553*, Liverpool.
- Price, R. – M. Gaddis,
2005 *The Acts of the Council of Chalcedon*, Liverpool.
- Runciman, S.
1977 *The Byzantine Theocracy*, Cambridge.
- Shahid, I.
1984 *Byzantium and the Arabs in the Sixth Century*, Harvard.
- Sotinel, C.
2005 "Emperors and Popes in the Sixth Century: The Western View", M. Maas (ed.), *The Cambridge Companion to the Age of Justinian*, Cambridge: 267-290.
- Tanner, N. P.
1990 *Decrees of the Ecumenical Councils I*, Washington.
- Towsend, W. T.
1936 "The Henotikon Schism and the Roman Church", *The Journal of Religion* 16: 78-86.
- van Rompay, L.
2005 "Society and Community in the Christian East", M. Maas (ed.), *The Cambridge Companion to the Age of Justinian*, Cambridge: 239-266.
- Vööbus, A.
1973 "The Origins of the Monophysite Church in Syria and Mesopotamia" *Church History* 42/1: 17-26.
- Winkler, D.
1999 "Monophysites" G. Bowersock – P. Brown – O. Grabar (eds.), *Late Antiquity. A Guide to the Postclassical World*, Cambridge.